

АКАДЕМІК ВОЛОДИМИР ГНАТЮК ЯК ДОСЛІДНИК ФОЛЬКЛОРНИХ СКАРБІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Микола МУШИНКА

Уродженець Тернопільщини Володимир Гнатюк (9 травня 1871 р. у Велесневі — 1 жовтня 1926 р. у Львові) — визначний український фольклорист, етнограф, літературознавець, мовознавець, історик і громадський діяч. Від закінчення Львівського університету 1898 року до самої смерті — постійний секретар Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, яке в той час (коли в Східній Україні українське слово було поза законом), виконувало роль всеукраїнської Академії наук. Душею НТШ була трійця: Михайло Грушевський (голова), Іван Франко (заступник голови і голова Філологічної секції) та Володимир Гнатюк (голова і секретар Етнографічної секції). Та якщо для перших двох праця в НТШ була лише громадським навантаженням, то для В. Гнатюка це було професією. Він був першим українським науковцем, праця якого в НТШ оплачувалась. Був редактором основних українських видань: Етнографічного збірника, Матеріалів до українсько-руської етнології, Літературно-наукового вісника, Хроніки НТШ; директором Українсько-руської видавничої спілки; активним співробітником Зписок НТШ, Збірника Історично-філологічної секції НТШ тощо. В цих виданнях виходили великі за обсягом томи фольклорно-етнографічних матеріалів В. Гнатюка та інші його наукових статей, розвідок, рецензій. Крім того, від імені НТШ він, як секретар, особисто листувався із сотнями установ, організацій та окремих осіб у всьому світі. Лише в одному рукописному архіві Львівської наукової бібліотеки ім. Стефаника зберігаються листи до нього від понад семи-десяти респондентів — осіб та установ.

Про інтенсивність наукового доробку В. Гнатюка свідчить бібліографічний показник друкованих праць, який охоплює понад тисячу позицій¹.

* * *

Закарпаття² Гнатюк вперше відвідав ще студентом філософського факультету Львів-

ського університету. В липні 1895 року на залик М. Драгоманова подати руку допомоги “раненим братам” з того боку кордону він разом із своїм другом Осипом Роздольським відвідав місцевості: Ляхівець, Старий і Новий Голятин, Майденка, Сейми, Волове, Бучково, Долишня Бистра, Березове, Горічево, Іза та Хуст. Весь цей маршрут вони пройшли пішки і майже в кожному населеному пункті записували фольклорні твори, найбільше в Голятині.

Повернувшись до Львова, В. Гнатюк ознайомив із зібраними матеріалами професора М. Грушевського та голову щойно створеної Етнографічної комісії НТШ І. Франка. Обидва були захоплені записами молодого фольклориста й заохотили його до подальшої праці. На замовлення І. Франка В. Гнатюк написав свою першу працю про Закарпатську Україну “Дещо про Русь Угорську”³, яка започаткувала його глибокі зацікавлення цим краєм.

У березні 1896 року В. Гнатюк вирушив у свою другу експедицію на Закарпаття. Цього разу він мандрував (здебільшого пішки) за таким маршрутом: Лавочне, Сольва, Стройна, Дусино, Керецьке, Кушниця, Бронька, Довге, Задня, Лукова, Імстичево, Великий Раковець, Севлюш та Мукачево. Найбільше фольклорних матеріалів він зібрав у селі Стройна від казкаря Михайла Фотула. У тому ж селі він познайомився з істориком, письменником, перекладачем та громадським діячем Юрієм Жатковичем (1855-1920), якого залучив до тривалої співпраці з галицькими русинами.

На підставі польових матеріалів ще в університеті він написав семінарську роботу “Українсько-руська вертепна драма”, яку його керівник Олександр Колесса (1867-1945) назвав “совісно і вірно написаним рефератом”⁴. В тому ж часі через Івана Франка він налагодив стосунки з чеським студентом Франтішком Главачеком (1876-1971) який згодом став його вірним другом і співробітником⁵.

Під час експедицій на Закарпатську Україну В. Гнатюк на кожному кроці бачив величезний національний, економічний та політичний утиск русинів з боку угорської влади. Борючись із мадяризацією населення, він поширював твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Населення сприймало ці твори з великим захопленням. Повернувшись до Львова, він розгорнув широку антиугорську кампанію, результатом якої був Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття — "І ми в Європі", що його підписали визначні вчені: І. Франко, М. Грушевський, В. Охримович, М. Павлик, Н. Кобринська та інші⁶. Негайно після появи у ж. "Житє і Слово" "Протест" було видано окремою брошурою і перекладено кількома мовами (угорською, російською, німецькою та іншими). Протест звернув увагу Європи на катастрофічний стан русинів-українців Угорщини. Сам В. Гнатюк дбав і про його розповсюдження серед населення Закарпаття.

Із своєї чергової подорожі Закарпаттям В. Гнатюк 23 липня 1896 р. так інформував І. Франка про значення документа: "Протест робить попросту фурор між тими, що його вже читали, а значення набирає тим більше, що його підписало аж 13 докторів!.. Видно, отже, що він не хибив своєї цілі, з чого я так тішуся, якби мене хто на 100 коней посадив"⁷.

Під час літніх канікул 1896 року В. Гнатюк вирушив у свою третю експедицію на Закарпаття, цього разу у місцевості: Сольва, Солочин, Плоске, Оленево, Порошків, Тур'я-Ремета, Ворочів, Ужгород та Великий Березний. Звідти він пішки подався на Пряшівщину, ідучи за маршрутом: Убля, Кленова, Розтоки, Улич, Збій та Новоселиця, а звідти — назад на Закарпатську Україну — в села: Стара Стужниця, Нова Стужниця, Стовна, Луг, Гусна, Буковець, Сербавець, Горішня, Мала Бистра, Верецькі та Волівець.

* * *

Щодо кількості зібраних матеріалів ця експедиція була для нього найуспішнішою. Лише в одному селі Збій, нинішнього Снинського округу, від одного казкаря Михайла Пустая В. Гнатюк протягом шістьох днів записав 42 казки, легенди та народні оповідання. В. Гнатюк опублікував цікаву біографічну замітку про казкаря, з якої дізнаємося, що той у Збої був приїшлим, від 13-го року був

сільським пастухом, пізніше — власником невеличкого поля, що дісталось в спадок дружині. За несплачені податки він мав постійні сутички з екзекуторами⁸. Ще й наприкінці своєї збирацької кар'єри В. Гнатюк вважав збійського казкаря найвизначнішим у своїй багатющій збирацькій практиці. Він збирався повторити свою експедицію у Збій, однак це не вдалося.

Після експедиції В. Гнатюка М. Пустай прожив у Збої ще майже півстоліття, та ніхто з фольклористів його більше не відвідав і жодної казки не записав. Казки в запису В. Гнатюка — єдине свідчення його таланту. Серед фольклористів вони викликали неабияке зацікавлення. Про М. Пустая існує навіть окрема наукова праця⁹ та про біографію цього визначного казкаря загальноукраїнського значення ми майже нічого не знаємо. Ще майже сорок років тому О. Зілинський з жалем констатував: "Про Михайла Пустая, який розповідав Гнатюкові народні казки у Збої, ми знаємо тільки те, що вважав потрібним навести сам Гнатюк у передмові до свого видання... Ми не знаємо навіть того, скільки років було Пустаєві в час, коли з ним познайомився Гнатюк, і навіть прізвище, під яким Гнатюк ввів його в наукову літературу, було, як щойно встановила Є. Врабцова, тільки вуличною кличкою"¹⁰.

Хоч казки, записані В. Гнатюком, фольклорист М. Гиряк видав окремим томом (а в ньому казки М. Пустая становлять 90 відсотків усіх текстів)¹¹, про оповідника він не подав жодних нових відомостей. До сьогодні у фольклористиці невідомі навіть дати народження і смерті цього визначного казкаря.

Певне світло на життя М. Пустая проливають повідомлення його земляків та нововиявлені архівні матеріали, з якими я хочу ближче ознайомити читачів.

У Державному обласному архіві у Пряшеві зберігається церковна метрика села Убля від 1833 до 1854 року¹². Хоч відомо, що рід М. Пустая походить із Ублі, в даній метриці ми про нього не знайшли жодної згадки, а дальші роки в метриці пряшівського архіву відсутні.

У тому ж архіві зберігаються три церковні метрики села Збій (від. ч. 1522-1524): народжених та хрещених¹³, вінчаних¹⁴ та померлих¹⁵.

У першій з них під ч. 29, 1857 рік, зазначено, що 5 серпня 1857 р. народився, а серпня того ж року був хрещений хлопець Михайл, законорожденний син Андрія Пустая — Убляничча (Ubljanycs), греко-католик, та Наці Оленич — земледілки із Збоя; ч. 6. Хрещеними батьками (“восприемниками”) були: Василь Сичак, греко-католик, та Олена Бугай-Браткув, Іванова супруж. Хрестителем був о. Михайл Абов — “вмістопарох”. Тут же у метриці хрещених знаходимо “Примечаніє” такого вступу: “Умер 1944, марта 22”.

Отже, з даної метрики маємо точну дату народження і смерті найвизначнішого казкаря Закарпаття кінця ХІХ ст.: 5 вересня 1857 Збої — 22 березня 1944 р. — там само.

З метрики браковінчаних того ж села знаємось, що Андрій Пустай, 31-річний жонатий земледілець із Збоя (мешкав на 5) 2 лютого 1857 року одружився з 27-ною вдовицею Анастасією Оленич, що мешкала в тій же хаті. Свідком на весіллі був Іван Митро, а шлюбodawцем — парох Іван Шивілович.

Отже, виходить, що батько Михайла Андрій Пустай — сільський пастух із недалекого села Убля — одружився зі своєю господинею і вже через сім місяців після шлюбу в них народився син Михайло. Пізніше в них народилися діти: 28 жовтня 1859 р. — Андрій (хрещеним батьком був той же Василь Сичак, хрещеною матір'ю — Єва Бодур-Качур, Микулова жена, хрестителем папко Андрій Ферендич); 6 травня 1864 — Олена (хрещені батьки — Пітер Лець та Марія Цоранич-Мегела, Юркова жена), 30 березня 1868 року — Марія (хрещені батьки — Михайло Баник та Марія Юрич).

Важливим внеском у дослідження біографії Михайла Пустая є інформація його однокласця Миколи Сичака із Збоя, який у розмові з редактором С. Пирошем заявив: “Я був колись на Снинщині еден приповідкяр. Же як са кликав? Повім вам точно: Михайло Пустай-Убляник. Но, а тот Убляник-Пустай як 85-ручний умер у нас: на науму пецу. То было у 1943 році, за мадяр, а у нас гварять. Я тогды мав шіснадцять років. Так тот Пустай знав так много приповідок, же муг — а то вам не циганю — їх повідати тридні і три ночі. Уж ци то были

приповідки, выдумки; правда, і циганство знав замішати, але як став повідати, та так вшиткой ішло до ладу, же не лем простый чоловік, але і паны, мадярські грофы роты повтваряли. Вун, Пустай, у нас жыв, бо якось то было так, же муй нянько од нього одкупив якесь поле. Но а так, кидь Пустай зустан без поля, суд присудив, же мы го мусиме дотримати до смерти. Шо пам'ятаву, та бив у нас... Гварять, же колись пару його приповідок хтось і до книжки написав. Але всем-м собі думав, же чкода Пустайовой мудрості. Умер вун — умерли і його приповідки”¹⁶.

Мирослав Бураль у статті “Казкар із Збою”, опублікованій у тій же газеті, уточнив дату смерті М. Пустая: “Правдива дата про життя М. Пустая зазначена в метриці села Улич, де угорською мовою написано, що Михайло Пустай помер 22 марта 1944 року як 87-річний. У нього була жінка, яка називалася Юля Яміліс”¹⁷. Отже, дата смерті М. Пустая із уличької метрики повністю збігається з датою смерті, зазначеною у збійській метриці.

Про останні роки життя М. Пустая М. Бураль навів цікаве свідчення своєї бабусі Гані Дяк: “Його улюбленим місцем була лавка під дерев'яною церквою (нині в Бардіївських купелях — М.М.), де Пустай розповідав свої казки. Його чудові казки любили і мадярські грофы, але не любив його сільський піп, бо люди частіше слухали М. Пустая, ніж казання в церкві... Від нього купив луку сільський богач Сичак, думаючи, що Пустай скоро помре. Але Пустай довго не вмирав і люди про нього говорили, що так помстився сільському богачеві, від якого на протязі цілого життя зазнав немало понижування. З газди сміялося ціле село”¹⁸.

З серпня 1997 р. я звернувся листом до селянина Миколи Сичака із Збоя з цілим рядом запитань, на які той 10 серпня 1997 року дав мені вичерпні відповіді. Оскільки йдеться про цікаві подробиці з біографії М. Пустая, наводжу їх з незначними скороченнями, зберігаючи мову автора:

“Народний сказкар Михайло Пустай Ублянич дожився 86 року свого віку, но його життя цілою не було легке. За молодих літ вун пас сільську худобу, зато же його отець був ціле життя сільським пастирем і йому ся то любило. Але прийшов час, його отець помер, а вун уже був старший та й много худоби не

муг пасти. Так пас менше худоби, а то було од 1910 але до 1930 року. Але между тим ай господарив сам. Вун свого поля не мав, але узяв жінку с польом і они мали єдного хлопця, якому було мено Янко, а той хлопець то же лем хотів чужі корови пасти, зато же не треба ни орати, ни копати, лем готовой їсти.

Як його син був женатий, а дома в селі пастирі уж не були (бо каждый собі сам худобу пас) та ішов дале пастирську роботу гледати. Але мати му і зо старенький няньком дома плакали, хто їх буде годувати. Але вун то не позерав, але пушов до села Перечина (на Закарпатській Україні — М. М.) де ся умістив з родинов і там жив і робив, а стари люде з дня на день жили дале в Збою.

Дід Михайло Пустай був невысокого росту — даких 168 сантиметрув вишки, худой тварі, не був горбатий, але ани вояком не був. Не мав ани довге волося, ани бороду, ани бавуси.

До Збоя часто приходило панство на польовачку, в той час Улицька долина ся меновала Тиха долина. Кедь ся у грофа посходило паньство, запрошали там і Пустая. Вун там ходив в день робити, а на вечур і сказки сказувати. І так вун тих панув забавляв із своїма сказками. А його любили і люде, і паньство. Але староба йому душіла так, же син прийшов дому — мамі на погріб. Маму поховали, а син діда лишив при жебрачуї палиці, а сам пушов до свойой родини — до Перечина. За рук прийшов син із Перечина продавати отця маєток. Як прийде в село і каже: “Продам хижу і поле”. А йому казали: “А отця кому залишиш?” А вун: “Най іде по жебраню!”. І так продав поле моему нянькови, хижу і фундуш іншим газдум, а сам пушов гет.

Але тот пан, меном Генчель, видів, же дідо не має де жити і написав письмо до Гуменного до суду — як ся дідо має. І позвали мого тата на суд: “Вы, пане Сичак, купили поле од Пустайоого сына?” — “Гей!” — “Так од днесь сі возьмете діда на опатеру до смерти”. Тато сугласив, бо дідо був золотий. В хаті дозерав і порадив што-небудь. Так було до часу, коли мадяри не прийшли. П'ять роки жив у нас.

А як мадяри прийшли, так муї тато дав у суд: Чом бы лем вун мав годувати Пустая, кедь його син продав маєток діда і іншим

газдум? На суді узяли в увагу скаргу тата і розгодли так: ми мали лем половку поля так мали зьме доглядати діда два місяці, а другі двоє мали хижу і фундуш, який міряв гектар плохы, так там жив місяць. Третій мав ролю півгектара — тіж єден місяць.

Так ходив Пустай на старусть по людських хижох аж до його смерти.

У нас йому постіль була така: пець у хыжі што міряла два на два метри. Вун спав на тому пецу. Ай у других газдув спав на лецу. В тому часі пец була найліпшим лужком або постельов.

За маляр вун дуствавав пензію — шість пенгув на місяць. Но як вун дуствав пензію за три місяці — 18 пенгув та собі з хуті выпив паленьки і п'яний ліг на пец у газды, який його не уважав, а босу ногу положив на горячу бляху. І попик п'яту так, же нога по кустку була попечена і не мож було від того виличити старой тіло. На тоту болячу ногу вун умер на нашум пеці. Така була його смерть — діда Пустая-Ублянича. Наша родина його любила зато, же був покорний, научав у всякум домашньому ділі. Наша мама Зузана Сичакова його обходила так ак свого чоловіка. І вун ей любив.

Того часу, коли вун умер ніхто не знав дати желізний хрест або колік з меном на його гроб. Днесь уж ніхто не познат місце його вічного отпочинку. Ани вун, ани його жінка не мали в Збої нияку родину — ни дітей, ни сестри, ни братув, хто би ся постарав о його гроб.

На жнива до чужих краюв не ходив. Знав говорити по-мадярськи, зато же і нас учив по-мадярськи. Ай мало по-жидувськи говорив. Я того часу був молодим і мене сказки не дуже інтересували.

У Збою Пустай пас і грофську худобу. Гроф Герцег дав му титул “добрий сільський пастир” і гектаровий фундуш.

Я йому уж тепер недавно зробив каменну табулю у нашому хотарі — на горі меном “Ясенник”. Напис на камені так: “Ублянич Михайло Пустай. Народився 1858 р., 1943 р. умер. Народний сказкар”. Што ня до того вело? Саме перше то, же ем з Пустайом пережив в'єдно дев'ять рокув, а хотів ем увіковінчити його пам'ять, аби хоч один чоловік був зо Збоя славний.

Я наполягав, аби йому зробити табулю на культурному домі, бо на цвинтарі його

руб корчами зарус, а таблиця корчами не за-
сте. Та ци ся мі то подарит — не знаву”¹⁹.

* * *

Згадку про М. Пустая знаходимо і в
роніці села Збій. Описуючи заснування се-
ла опришками, що жили у печерах на пізні-
шому чехословацько-радянському кордоні та
побудову дерев'яної церкви перед 350 рока-
ми, хронікар Штефан Кочан зазначає: “То-
то єм чув од Пустая Михала, а вун тыш чув
од своїх предку. Пустай Михал умер в року
1934 (дата неточна: М. Пустай помер 1944
року), а як вмирав, мав 89 рокы”²⁰. Вдруге
ім'я М. Пустая згадано на с. 171 — як ін-
форматора про власників села²¹. На с. 138-
142 даної хроніки наведено дослівний текст
протоколу Міністерства залізниць Чехосло-
ващини під назвою “Protokol správní pochuzky
zspní drahy do údolí potoka Bystrého” від 16 ве-
ресня 1930 року. В розділі “D” цього прото-
колу — “Protipožární opatření” — зазначено:
“V požárním obvodu leshy dráhy stojí ve vzdále-
nosti 14.8. m od osy drahy obytný dum č. 146
Michala Pustaje. Stavení je z nepálených cihel,
opatřené omítkou a kryté šindlem. Komise nev-
ládí šindlovou střechu pokrýti lepenkou”²².

Стільки відомостей мені вдалося знайти
про найвизначнішого казкаря Закарпаття
кінця ХІХ століття.

Та М. Пустай був не єдиним інформа-
тором В. Гнатюка в часі його літньої експеди-
ції на Пряшівщину. У Збої він записав одну
казку від Петра Коваля, в Ублі — три леген-
ди, дві казки та два оповідання про історич-
них осіб від дяка Ребая, а в Уличі — одну
легенду та одне історичне оповідання від Сте-
зана Лабанця. Жоден з них щодо майстернос-
ті розповідей не дорівнюється М. Пустаєві.

І після цієї експедиції В. Гнатюк опу-
бликував у галицькій пресі серію статей про
важку долю угорських русинів. З його ініці-
ативи на Закарпаття виїжджав студентський
ор зі Львова, який дав кілька концертів у
Мукачеві, Ужгороді і Пряшеві, а на навчан-
ня до Львова прибув студент Гіадор Стрип-
ський та згадуваний вже Франтішек Глава-
шек (після експедиції на Закарпаття).

Вже 1897 р. вийшов друком перший том
його відомих Етнографічних матеріалів з Угор-
ської Русі²³, присвячений М. Грушевському та
Франкові — “подвижникам українсько-
ської науки та приятелям і учителям молоді-

жі”. Наступного 1898 р. побачив світ і другий
том “Етнографічних матеріалів” В. Гнатюка.
Ці два томи — це вже праці зрілого фолькло-
риста, і як такі, знайшли прихильну оцінку не
лише в Україні, але й за її межами.

Під час літніх канікул 1897 р. В. Гна-
тюк вирушив у свою четверту експедицію на
Угорську Русь, цього разу до переселенців із
Пряшівщини в Бачці (нинішня Воєводина в
Югославії) — в села Руський Керестур та
Коцур, в яких зібрав матеріали на два об'єм-
ні томи “Етнографічних матеріалів з Угор-
ської Русі”, а саме: 430 пісень, 220 прозо-
вих творів, опис весілля, рукописи
літературних праць та багато інших творів²⁴.

12 вересня, чекаючи у Новому Саді по-
їзд до Будапешту, В. Гнатюк так інформував
свого учителя М. Грушевського про резуль-
тати своєї подорожі у Бачку: “Вертаючи з
Угорщини додів, уважаю своїм обов'язком
хоть коротко сказати про мою експедицію. Я
пробув тут два місяці — без трьох днів. Але
то був замалий час, щоб я в нім міг всьо те
зробити, про що я думав. На те треба було
найменше ще два місяці часу, а я його не
маю. Тому я не звидів всіх сіл руських ту-
тешніх, але лиш два села головні, з котрих
пішла дальша колонізація. Записував я, го-
ловно, казки, а й не много пісень. Матеріал
дуже цікавий не лише з огляду на зміст, але
і на мову. Дотепер я не знав, що існує де та-
кий діалект руський, яким тут говорять. Він
настільки різниться від нашої мови, що я му-
сив навчитися на нім говорити з мужиками,
бо коли говорив я по-нашому, мене або зов-
сім, або лиш дуже слабо розуміли. Сильно є
він пословачений. Всього матеріалу буде на
50 (п'ятдесят) аркушів друку. Коби лиш
можна було йому яким чином незадовго світ
побачити. — Я тим найбільше тішив би ся!..
В мене ту люде вже замовляють казки; як
будуть надруковані, то їх тут досить розій-
деться. Докладніше розкажу про свою експе-
дицію у Львові”²⁵.

М. Грушевський і на цей раз був за-
хоплений матеріалами В. Гнатюка з Бачки і
запропонував своєму учневі на їх підставі на-
писати семінарську роботу, що той з честю
виконав, написавши роботу “Руські оселі в
Полудневій Угорщині”, яку після обговорен-
ня на засіданні Філологічної секції НТШ 9
лютого 1898 року було запропоновано до

друку²⁶. Вона і справді з'явилася на сторінках "Записок НТШ"²⁷.

І серед русинів Бачки В. Гнатюк знайшов прекрасних інформаторів. Найвизначнішими з них були коцурські казкарі Осиф Кулич, Імріх Фаркаш та Митро Паленчани. "Кожний, хто прочитає уважно оповідання цих трьох оповідачів, а особливо двох перших, — писав він пізніше, — мусить признати, що стиль у них такий гарний, такий викінчений, що його не посоромив би ся найбільший артист слова²⁸. Із співачок найвизначнішими виявилися: Юлія Мольнар (126 пісень), Марія Бесермені (74), Марія Стрібер (70), Ганна Рамач (41), Юла Левинська (40) та Меланія Фіндрік (30)²⁹.

В. Гнатюк був першим науковцем, який відкрив бачванських русинів світові, тому що до того часу про них навіть у поважних наукових виданнях наводилися фантастичні речі: одні їх генезу посували до періоду Київської Русі, інші вважали їх нащадками запорізьких козаків, що після зруйнування Січі вирушили за Дунай, тощо.

Матеріали В. Гнатюка викликали великий відгук у тогочасній пресі. Предметом дискусій стала мова бачванських русинів, записана В. Гнатюком з усіма діалектними нюансами. В. Гнатюк (як і І. Франко, М. Грушевський та інші українські вчені) вважав її діалектом української літературної мови, інші (росіянин О. Соболевський та чех Я. Пастрнек) — діалектом словацької мови. "Не русские, а словаки!" — назвав свою відповідь В. Гнатюкові О. Соболевський³⁰. А його одноступеневий професор Празького університету Я. Пастрнек на підставі аналізу праці В. Гнатюка "Руські оселі в Бачці" дійшов висновку: "Z hojné p̣řipojíných nkázek nářčených vychází najevo, že jsou to Slováci... Pekná studie p. Hnatjuka je tudíž vrácným p̣řispevkem pro lidopis a nářečí slovenská"³¹.

У розвідці "Словаки чи русини?" (з підзаголовком "Причинок до вияснення спору про національність західних русинів") В. Гнатюк блискуче спростував "аргументи" російського та чеського вчених устами самих же русинів Бачки, які категорично заперечили свою належність до словацької нації. Висновки В. Гнатюка сторічної давності не втратили свого значення донині, тому наведу їх з незначними скороченнями:

"Усі письменники, що згадували колинебудь про бачванських русинів, уважали і називали їх тільки русинами, а не інакше; інші погляди висловили проф. Пастрнек і Соболевський, а опісля за ними ще дехто інший. Самі русини називали і уважали себе завсіди русинами і зачисляли себе до руської народності. За таких уважали їх також і найближші сусіди: мадяри, серби, німці, словаки і жиди. У бачванських русинів переховалася донині традиція про їх руське походження і вона передається далше від покоління до покоління. Численні рукописи, які ходять між бачванцями з рук до рук і записані переважно церковнослов'янською мовою, а менше власним діалектом, вказують на руську літературну традицію, а не на словацьку. Словацького рукопису нема між ними ні одного; сього ж не було би, коли б русини походили від словаків. У школі і церкві послуговуються бачванці тільки руськими книжками, а не словацькими...

Звичай їх, хоч потратили багато із давнього посеред нових і цілком інших обставин, показують все таки на спільність із русинами. Те саме торкається і їх словесности. Правда, в останній видний вплив словацький, але се не може рідшати про їх народність, бо так само сильно проявляється у словесности вплив сербський і мадярський, про що кожний зможе переконатися, коли я оголошу зібрані матеріали в Бачці. Слідів історичної або літературної традиції словацької нема у бачванських русинів ніяких; коли б вони походили від словаків, то якісь сліди того мусили б були заховатися...

Одно, що найбільше промовляє за причисленем бачванців до словаків, се мова, справді сильно пословачена, хоч через те ще не словацька; на ній оперли теж свої висновки проф. Пастрнек і Соболевський, хоч належить завважити, що їх досліди опиралися виключно на фонологію, а всі інші прояви мови, що не давали права називати бачв[анських] колоністів словаками, були поминені. Та сама мова, без огляду на інші річи, що лише всі вкупі становлять характеристику національності, не може бути ще рішучішим чинником при відповіді на питання, якої хто національності... Із того показується власне, що крім мови мусить бути ще щось інше, по чім належить пізнавати національну відрубність

рода. Не менше важна річ тут для нас і те, що бачванські русини осіли в Бачці під назвою русинів і під такою назвою завжди фігурували перед властями.

Таким чином, думка проф. Пастрнека і Оболєвського, що зачислили бачванських русинів до словаків, не має ніякої підстави і їй надалі мусимо їх уважати русинами, а не словаками...”³²

Сторічний розвиток історії та культури русинів Югославії повністю підтвердив висловки В. Гнатюка з кінця ХІХ і початку ХХ століття. Переконаливо це ствердили Іврііл Костельник, Дюра Биндас, Микола Кочиш, Дюра Латяк та, головним чином, академік НАН України Юліан Тамаш, який післямови до п'ятитомника В. Гнатюка “Етнографічні матеріали з Угорської Русі”³³ у праці В. Гнатюка про русинів Бачки дав таку характеристику: “Гнатюкова робота з Руснацях Угорскей й Югославії перша благодатна капка дижджу после виконати суши на землі историйного паметаня, яка крипи й шпоти жадну й спукану душу бачкого парася (хлібороба — М.М.) кельо й інтелектуалца; после неп придзе диждж, гевтот ярні. Як мож видзец нешкайших плодох у культурі Руснацях Югославії, за Гнатюкову хмаму доцагли ме й други наляти з окрипу й родносцу (Костельник, Ковач, двоє Кочишове, университет, театр, видавництво, радио, телевизия). Прето не превершим, кед лємем же ей желенїдло нешка препознава екштина культурних й гуманих людзох швета. Зашу заграду не прекрил писок забуваня, ни воз стредней Европи ношенї до тих палинских крайох. Дуб, у тей загради еден з найвекших й найстарших — Володимир Михайлович Гнатюк”³⁴. В. Гнатюк усвідомлював, що бачваноруська говірка досить віддалена від української літературної мови і неможливо українець її добре зрозуміє. Щоб наблизити бачваноруські казки широкому колові читачів, він десять найкращих текстів переклав українською літературною мовою і в 1913 році видав у Львові під назвою “Народні казки з прекрасними ілюстраціями В. Кобилянського”. Це видання — зразок дбайливого ставлення до народної творчості. Переклад повністю зберіг у них стиль та тексти оповідачів, злагодивши лише деякі вульгарні і еротичні вирази.

П'яту експедицію на Закарпаття В. Гнатюк здійснив влітку 1899 року, будучи вже штатним працівником (секретарем) та дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Об'єктом його дослідження були західні комітати Угорської Русі — Пряшівщина.

У липні 1899 року він відвідав такі села: Чертіжне, Свидник, Кружлів, Мальців, Сулин, Великий Липник, Кремпах, Якуб'яни, Літманова та Орябина. В кожному з цих сіл він записав по кілька фольклорних творів, загалом 17 легенд, 15 новел, 11 казок, 3 історичних оповідання та 23 анекдоти. Всі вони (разом зі збіркою пісень русинів Бачки) увійшли до третього тому “Етнографічних матеріалів з Угорської Русі”³⁵. В Орябині В. Гнатюк записав ще й 141 народну пісню. На цей раз найвизначнішими його оповідачами виявились Михайло Легоцький з Чертіжного (9 творів), Петро Бобульський із Шамбрана (9), Петро Віра з Літманови (7) та Олександр Ладжинський із Великого Липника (дві казки та 17 анекдотів). Із співачок — Тереска Булик та Христина Михня. У Пряшеві В. Гнатюк відвідав богословецьку семінарію, Греко-католицький епархіальний уряд та цілий ряд інших установ; у Чертіжному — письменника Юліана Ставровського-Попрадова, у Свиднику — “маковицького солов'я” Олександра Павловича.

Із наукових праць, написаних після цієї подорожі, найвизначнішою є 70-сторінкова діалектологічна розвідка “Русини Пряшівської епархії і їх говори”³⁶. В першій її частині В. Гнатюк подав нарис історії та мови русинів Пряшівщини з вичерпними статистичними даними, взятими здебільшого із офіційних угорських статистик. До русинів з Пряшівської епархії він зарахував 383.395 душ. До цього числа залучено і т. зв. “слов'яків”, на його думку, пословачених русинів, переважно римо-католицької та лютеранської релігії (з інфінітивом дієслова на *д*, зі зміною *дь, ть* на *дз* — “дзеканням” та “чеканням”), яких нарахував 285.959 душ. “Непословачених” русинів — тобто “руснаків” (які зберегли східнослов'янську говірку з інфінітивом дієслова на *-ти*) він нарахував на Пряшівщині 97.436 душ. Отже, на думку В. Гнатюка, вся тодішня східна Словаччина, тобто Шариська, Земплінська та Списька

жупи, була колись заселена русинами. Така гіпотеза сьогодні може здаватися штучно створеною, однак в XIX столітті вона мала прихильників навіть серед самих словацьких вчених. Найвизначніший східнославацький письменник XIX ст. Йонаш Заборський, який народився і ціле життя прожив у східній Словаччині, писав: "Vidi sa, že terajšie šar-išské nárecie je len slovenčinou mocno napustená ruština (rusinčina — *M.M.*), teda útvar nie tak dávny. Vec je v tom, že s obracaním v latinstvo boli pravoslávni Rusi (Rusini — *M.M.*) poslovenčení"³⁷. Сам В. Гнатюк усвідомлював історичну зумовленість своєї тези і, виходячи з реального стану, констатував: „Денаціоналізація поступає дуже скоро і за деякий час не буде певно вже підстави зачисляти слов'яків до русинів, лише до словаків. Доки однак така підстава існує, то нема ніякої потреби затирати її"³⁸. Правда, тоді він зовсім не припускав, що через сто років не лише "слов'яки", але й "руснаки" будуть голоситися до словацької національності.

У тому ж часі він у Празі опублікував чеською мовою працю "Русини в Угорщині"³⁹ з нарисом літературних стремлень закарпатських русинів. З історично-порівняльних праць В. Гнатюка цього періоду найвизначнішою є його 50-сторінкова розвідка „Словацький опришок Яношик в народній поезії"⁴⁰, метою якої було познайомити українського читача з легендарним месником словацького народу. Це була перша наукова праця у слов'янській фольклористиці, яка в історичному плані досліджувала виникнення опришківського руху в Карпатах. Чимало уваги в ній присвячено порівнянню Юра Яношика з Олексою Довбушем.

Непосильна праця в НТШ за мінімальну платню, інтенсивна збирацька, редакторська і наукова робота, турбота про сім'ю⁴¹, відсутність власної квартири, незадовільні санітарні умови на роботі, постійне недоїдання і недосипання — не могли не відбитися на здоров'ї В. Гнатюка. Від дитинства він мав труднощі зі здоров'ям (легені), а на належне лікування не мав ні часу, ні грошей.

Коли став працівником НТШ, М. Грушевський та І. Франко послали його на лікування. Найчастіше він лікувався "свіжим повітрям" на Гуцульщині. Коли у грудні 1902 року в нього з'явилися ознаки туберку-

льозу, лікарі рекомендували йому побути біля моря. За порадою друзів він поїхав на острів Корфу в Греції. Там він познайомився з російським письменником Максимом Горьким, зблизився з українським революціонером Василем Доманицьким та цілим рядом інших визначних людей. На Корфі він довідався про його обрання членом-кореспондентом Російської Академії Наук у Петербурзі⁴².

Тримісячне лікування дало позитивні наслідки і В. Гнатюк вирішив на зворотньому шляху вирушити у свою шосту експедицію на Угорську Русь, цього разу до Південної Угорщини та Північної Румунії. Одержавши на експедицію від НТШ місячну відпустку та фінансову підтримку, в кінці березня 1903 року він приїхав до Будапешта, де кілька днів працював у тамтешніх архівах та бібліотеках. Обговоривши детальний план своєї експедиції із редактором "Недім" Михайлом Врабелем, він вирушив за маршрутом: Маков - Батоня - Надьяк - Семлак - Німецький Перег - Великий Варадин - Нодьлет - Ейр - Шелінд - Пенейсек - Нір-Ачад - Лугош - Дебрецин⁴³.

На жаль, ця шоста експедиція В. Гнатюка на Угорську Русь стала для нього фатальною.

Наприкінці січня 1903 року в угорській газеті "Magyar-ország" з'явилася стаття, в якій анонімний автор твердив, що В. Гнатюк є московським емісаром, який ходить по Угорській Русі і робить тут московську пропаганду, а навіть підтримує її грошми⁴⁴. Приводом до обвинувачення став такий "факт": в 1902 році В. Гнатюк опублікував статтю до сторіччя з дня народження уродженця Закарпаття — Юрія Венеліна (Гуци) — основоположника болгарської історії⁴⁵, в якій згадав про його 84-річного брата-селянина Івана Гуцу, зауваживши, що той веде злиденне життя у Великій Тибаві на Закарпатті. На підставі цієї статті болгарські колоністи в Одесі зібрали 80 карбованців (200 австрійських крон) і через М. Грушевського та Ю. Жатковича вислали їх Іванові Гуці. Розслідувавши цю справу кількома допитами І. Гуци та Ю. Жатковича, угорська поліція прийшла до висновку, що В. Гнатюк є російським шпигуном і дала наказ не допустити його спілкування із селянами. Після вимушеного виїзду із села Нір-Ачад в Сабольчан-

ському комітаті він, “промочений до сорочки”, сильно простудився і, не знайшовши протягом кількох днів ні відповідного нічлігу, ні лікарської допомоги, змушений був припинити свою експедицію. “Ні поміщення не знайшов, ні де поживитися, а гарячка не устала, не було що робити і я вибрався до Галичини, утративши швидко все, що придбав на здоров’ю в Корфу”, — з боєм згадував він сумний кінець своєї подорожі⁴⁶. До Львова він повернувся повним інвалідом.

Та й за цих несприятливих умов В. Гнатюк у селах Семлак, Німецький Перег (нині Перегул-Маре), Нір-Ачад, Ейр, Шелінд та Надьлак записав історичні оповідання та зібрав значну кількість статистичних даних, які спростували тенденційні й фальшиві дані з офіційних урядових статистик. Всі ці записи становлять окремих (IV-й) том його Етнографічних матеріалів з Угорської Русі⁴⁷.

Переважна більшість матеріалів цієї експедиції записана від українських переселенців із Шариської жупи (Пряшівщини). З них на увагу заслуговують казки: Ілько Галайда із Семлака та Осиф Гій із Німецького Перега⁴⁸.

Матеріали цієї експедиції мають величезне значення не лише для фольклористики, але й для історії та діалектології, тому що після експедицій В. Гнатюка значна частина русинів-українців із згаданих сіл або повністю зазнала асиміляції з румунським та угорським населенням, або переселилася в Болгарію та Америку⁴⁹ і Гнатюкові записи є єдиним документом про наявність українського населення в цих селах⁵⁰.

Експедицією 1903 року закінчилися подорожі В. Гнатюка на Закарпаття. З підірваним здоров’ям В. Гнатюк продовжував опрацьовувати зібрані матеріали, які повністю вийшли лише 1911 року.

Шеститомник “Етнографічні матеріали з Угорської Русі”⁵¹ — і досі неперевершене джерело для пізнання фольклору Закарпаття. Він вмістив 505 зразків народної прози (казки, легенди, перекази, анекдоти) та 583 пісні, разом 2 190 сторінок густого друку, причому всі вони записані з філологічною точністю, паспортизацією, наведенням численних паралелей майже до кожного твору, словником діалектних слів тощо. Та ними аж ніяк не вичерпується зацікавлення В. Гнатю-

ка Закарпаттям, якому він присвятив 115 наукових праць, статей та рецензій⁵².

Чимало енергії В. Гнатюк віддав подоланню закарпато-українського ізоляціонізму, заохочуючи, зокрема, тамтешню інтелігенцію до поживлення її стосунків з культурним, політичним і національним рухом у Галичині, і навпаки, — галицьку інтелігенцію він закликав, щоб вона більше цікавилася проблемами знедолених закарпатських братів. У цілому ряді статей Гнатюк підкреслював історичну зумовленість взаємних стосунків між галицькими та закарпатськими русинами.

В. Гнатюк не обмежився лише констатуванням незадовільного стану, але накреслив широкий план відродження стосунків між галицькими та угорськими русинами: особисті контакти, взаємні відвідини, обмін пресою і літературою, навчання угорських студентів у Львові, а галицьких — в Ужгороді, Мукачеві та Пряшеві тощо. Певні надії він покладав на молоду інтелігенцію. “Я думаю, — писав він у статті “Угорська мізерія”, — що нічого кращого не зробимо, як коли заложимо два інтернати, в яких будуть могли безплатно або за маленькими доплатами проживати сини і дочки угорських русинів, а рівночасно учащати до наших руських шкіл. Се може зробити такий перелом в житті Угорської Русі, якого досі не було, це може викликати цілковите відродження угорських русинів. А задатки для такого відродження є вже тепер. В Угорській Русі видять свою біду..., та не знають як і за що боротись”⁵³.

Сам він і під час своїх подорожей по Закарпаттю і пізніше інтенсивно поширював твори Шевченка, Франка, Драгоманова, які відіграли там неабияке значення.

У приватних листах і у статтях він закликав закарпатську інтелігенцію покінчити з штучним “язичієм” і писати твори для народу його ж мовою.

На заклик В. Гнатюка першими на Угорській Русі відгукнулися Ю. Жаткович та І. Стрипський, які й справді опублікували у галицькій пресі кілька статей українською мовою. Ці статті, однак, на Закарпатті були майже невідомі. Обидва вони згодом відмовилися від своїх поглядів і порвали зв’язки з Гнатюком та Галичиною.

Більше щастило йому в стосунках з югославськими русинами. Вже в 1900 році

він допоміг кільком студентам із Руського Керестура та Коцура потрапити на навчання у львівські середні школи⁵⁴.

Під безпосереднім впливом В. Гнатюка 1904 року видав народною мовою ідилічну поему "З мойого волала" студент загребської гімназії Гавриїл Костельник. 1904 року поема з'явилася друком і того ж року заходами В. Гнатюка та О. Шахматова одержала фінансову нагороду Російської Академії Наук у Петербурзі⁵⁵. В. Гнатюк привітав її автора статтею-рецензією "Поетичний талант між бачванськими русинами"⁵⁶. Після закінчення гімназії Костельник за порадою В. Гнатюка приїхав навчатися у Львівський університет⁵⁷, а згодом став найвизначнішим представником бачваноруської літератури⁵⁸.

* * *

Шість експедицій В. Гнатюка на Закарпаття становлять вершину збирацької діяльності західноукраїнського вченого. Ні перед ним, ні після нього жоден із фольклористів не зібрав на цій території стільки фольклорно-етнографічних матеріалів. Його шеститомник "Етнографічні матеріали з Угорської Русі" та інші праці — і донині неперевершене джерело пізнання народної культури найзахіднішої гілки українського народу.

На піонерський почин В. Гнатюка відгукнулися його земляки-галичани: Іван Верхратський, Іван Панькевич, Філарет Колеса; з місцевих дослідників — Ю. Жаткович, Г. Стрипський, А. Годинка, Г. Костельник, Д. Биндас та ціла генерація народознавців другої половини ХХ століття.

На превеликий жаль, цінні записи В. Гнатюка з кінця ХІХ і початку ХХ ст. найменше відомі саме на Закарпатській Україні. Лише кілька з них потрапило у збірник І. Хланти "Казки Карпат"⁵⁹ та у деякі хрестоматії. Моя монографія (кандидатська дисертація) про Володимира Гнатюка як дослідника фольклору Закарпаття з політичних причин не могла з'явитися на Закарпатті, але... в Парижі⁶⁰. Там само з'явилася і досі найповніша монографія про життя і наукову діяльність В. Гнатюка⁶¹, яка згодом стала основою моєї докторської дисертації.

У Пряшеві добірку казок та легенд В. Гнатюка із Словаччини М. Гиряк видав окремою книжкою⁶². На титульному аркуші даної публікації наведено шість прізвищ. Іме-

Володимир Гнатюк, 1912.

ні записувача казок В. Гнатюка серед них нема. Подібним способом видано й народні пісні, що їх записав В. Гнатюк у селі Орябина на Пряшівщині⁶³. Зате Музей української культури у Свиднику вшанував пам'ять В. Гнатюка виданням окремого тому "Наукового збірника", присвяченого його пам'яті⁶⁴. До 120-річчя від дня народження В. Гнатюка у Пряшеві та Свиднику було влаштовано міжнародну наукову конференцію, матеріали якої вийшли окремим збірником⁶⁵.

Як це не парадоксально, однак найбільшу шану віддали В. Гнатюкові русини Югославії повним перевиданням його записів прози⁶⁶, пісень⁶⁷, фототипічним передруком його "Угроруських духовних віршів"⁶⁸, "Байок, легенд, історичних переказів, новел та анекдотів з Бачки"⁶⁹, "Казок з Бачки"⁷⁰, "Етнографічних матеріалів із західних угорсько-русських комітатів і Бач-Бодрогського комітату"⁷¹ та "Розправ і статей про руснаків Бачки, Сріму і Славонії"⁷². На подібне видання як новосадський п'ятитомник "Етнографічні матеріали з Угорської Русі" (з ґрунтовною післямовою Ю. Тамаша про значення В. Гнатюка для русинів Югославії) не спромоглася навіть Національна академія наук України. Академічний збірник документів і матеріалів, підготовлений до 100-річчя від дня народження В. Гнатюка в 1971 році, повних 28 років пролежав у рукописі і вийшов друком лише у 1998 році як видання Наукового товариства

м. Шевченка та Центрального державного історичного архіву України у Львові⁷³.

Найкращу оцінку заслугам В. Гнатюка в дослідженні Закарпаття дав простий селянин Іван Крейцар із ШИда. В листі до В. Гнатюка від 28 вересня 1923 р. він писав: "Ви були першим чоловіком, який звернув увагу наших північних братів на ці порозкидані та забуті колонії великого народу, вже сотки літ одрізані від свого пня. В імені тої генерації я личу Вам: Спасибі! Слава! Многая літа!"⁷⁴.

В історії фольклористики шість експедицій Володимира Гнатюка на Закарпаття тановлять цілу епоху, а шість томів "Етнографічних матеріалів з Угорської Русі" — найвизначніший твір закарпатоукраїнської фольклористики. У пізнанні та практичному використанні цього доробку ми є лише на самому початку.

1 Мушинка М. Володимир Гнатюк. Бібліографія дружаних праць. - Едмонтон, 1987. - 148 с.; друге видання: Юроз М., Мушинка М. Володимир Гнатюк. Бібліографічний покажчик. - Львів, 1992. - 152 с.

2 Під топонімом "Закарпаття" розумію не лише Закарпатську область України, але й поселення русинів-українців у Словаччині, Югославії, Хорватії, Румунії та Угорщині, бо територію, яка до 1918 року носила умовну назву Угорська Русь. Детальніше тему зв'язків В. Гнатюка із Закарпаттям з'ясовано в монографії М.Т. Яценка. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність (К., 1964. - 18 с.) та у книжкових працях автора: Володимир Гнатюк перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. - Руський Керестур, 1967. - 80 с.; Володимир Гнатюк - дослідник фольклору Закарпаття. - Паж: Мюнхен, 1975. - 118 с.; Володимир Гнатюк та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та етнології. - Нью-Йорк-Сідней-Торонто, 1987. - 332 с.; біографія праць В. Гнатюка про Закарпаття. - Ужгород, 91. - 16 с.; Фольклорист Володимир Гнатюк і його місце українській науці та культурі. - К., 1992. - 33 с. В останній роботі (автореферат дисертації на здобуття вченого звання доктора філологічних наук) наведена і бібліографія основних журнальних статей автора на дану тему.

3 Гнатюк В. Дещо про Русь Угорську // Радикал. - Львів, 1895. - Ч. 2. - С. 14-19; Ч. 3. - С. 26-30.

4 Центральный державный исторический архив Украины Львові. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 2184. - Арк. 49.

5 Мушинка М. Франтішек Главачек-Головаченко // Ужля, 1971. - Ч. 6. - С. 69-70; Mušinka M. Vjeran prijatelj Jugoslava // Нова думка. - Вуковар, 1976. - Ч. 12. - С. 47-49.

6 Житє і слово // Львів, 1896. - Т. ІІІ-ІV. - Кн. 1. - 1-9.

7 Рукописний фонд Інституту літератури НАН України. - Ф. 3. - Спр. 1637. - С. 5-8. - Див. теж: Гнатюк В. Документи і матеріали. - Львів, 1998. - С. 21.

8 Етнографічний збірник НТШ. - Т. III. - С. XIV-XV.

9 Зілинський О. Володимир Гнатюк та збійський казок // Дукля, 1962. - Ч. 1. - С. 63-71.

10 Там само. - С. 64.

11 Українські народні казки Східної Словаччини. - Юридичування, післямова та коментарі М. Гиряка. - Т. 1. - Рахів, 1965. - 222 с.

12 Protocolum Baptisitorum Parochialis Eclisae Greco-Catholicae Ubliansis, Diocesis Munkacsensis, Zupa Zempliniensis prk anno 1833. - Ev. и. M-II-374; M-1317.

13 Метрика окрещених й миропомазаних Церкве Збойській й дщери ея Новоселиці от 1829 до 1834. - Ev. с. 1522; 1834-1868, ev. с. 1523; 1869-1878, ev. с. 1869-1878.

15 Метрика усобших 1787-1831; 1832-1868; 1869-1878.

16 Пирош С.: Самородний талант // Нове життя, 1988. - Ч. 17. - С. 4.

17 Там само. - 1994. - Ч. 33-34. - С. 5.

18 Там само.

19 Архів автора.

20 Gic A.: Kropika obce Zboj. - S. 77. За ксерокопію дякую Мирославу Буралю.

21 Там само.

22 Там само. Переклад: На віддалі 14, 8 лі від лісової залізниці знаходиться житловий будинок ч.146 Михайла Пустая. Будівля з непаленої цегли, оштукатурена, зі стріхою, накритою гонтом. Комісія пропонує накрити її пергаментом.

23 Етнографічний збірник НТШ // Т. III. - 1897.

24 Там само // Т. IX. - 1990. - С. 117-238; - Т. XXIX. - 1910. - Т. XXX. - 1911.

25 Центральный державный исторический архив в Києві. - Ф. 1235. - Оп. 1. - Од. зб. 419. - Арк. 403.

26 ЗНТШ. - Т. XXIII-XXIV. - 1898. - С. 3.

27 Гнатюк В. Руські оселі в Бачці // Записки НТШ. - Т. XXII. - 1898. - С. 1-58.

28 Етнографічний збірник. - Т. XXIX. - 1910. - С. IV. Вибір казок цих трьох казкарів В. Гнатюк видав і українською літературною мовою (Народні казки. - Львів, 1913. - 168 стор.).

29 Там само. - Т. IX. - 1900. - С. 117-283.

30 Этнографическое обозрение. - Москва, 1898. - Ч. 4. - С. 147-149.

31 Pastrek Fr.: Z nejvýchodnějších nářečí uherskoslovenských. - Praha, 1898. - Sv. III. - S. 65-66. Переклад: З багатьох долучених зразків виходить, що це - словаки... Отже, гарна розвідка пана Гнатюка є цінним внеском для словацького народознавства і діалектології.

32 ЗНТШ // Т. XLII - 1901. - С. 36-39.

33 Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. - Т. V. - Нови Сад, 1988. - С. 297-358.

34 Тамаш Ю. Володимир Гнатюк и идентитет Руснацех Угорскей у Югославії // Там само. - С. 258.

35 Етнографічний збірник. - Т. IX. - 1900.

36 ЗНТШ. - Т. XXXV-XXXVI. - 1900. - С. 1-70.

37 Letopis Matice slovenskej. Roč. X. - Martin, 1873. - С. 1. - S. 18. Переклад: Здається, що нинішня словацька говірка є лише пословачена руська мова, тобто явище не таке давнє. Справа в тому, що у зв'язку з обертянням на латинський обряд православні русини були словакізовані.

38 ЗНТШ. - Т. XXXV-XXXVI. - 1900. - С. 12.

39 Hnatjuk V. Rusini v Uhrách // Slovanský přehled. - Praha, 1899. - С. 5. - S. 216-220; С. 9. - S. 418-427.

40 ЗНТШ // Т. XXXI-XXXII. - 1899. - С. 1-50.

41 Син убогого селянина В. Гнатюк, ще будучи гімназистом (1894), одружився з безматерньою сиротою Оленою Майківською. Під час навчання В. Гнатюка у Львівському університеті дружина жила спочатку у тестів у Пужниках, згодом у сестри Гнатюка Ганни у Великому Ходачкові та у Львові. В тому часі вона народила троє дітей: Ірину (1896), Олександру (1898) та Юрія (1900). Ірина виїхала заміж за українського дипломата й публіциста Василя Косаренка-Косаревича (1891-1964), разом з ним опинилася на еміграції в Німеччині, а після смерті батька в 1926 р. взяла до себе й маму Олену. Померла на еміграції 1964 р.

Олександра після закінчення Карлового університету в Празі виїхала заміж за українського економіста Дмитра Піснячевського (1898-1966), разом з яким виїхала в Париж, де й померла 1991 р. Юрій після закінчення Гірничої академії у Пржібрамі (Чехія) 1925 року за порадою батька виїхав у Радянську Україну. В Дніпропетровську, Луганську й Харкові працював інженером і навіть директором заводу. Одружився з росіяною Анною Снуриною (1906-1976), в 1935 р. був засуджений за причетність до "убивства Кірова" на п'ять років таборів суворого режиму на Колімі, в 1940 р. на довічне заслання. Помер у Моршанську

Тамбовської обл. 1961 року. Три його сини живуть там донині. Донька та онука живуть у Москві.

42 Лист І. Франка до В. Гнатюка від 29 грудня 1902 р. (Франко І.: Зібрання творів у 50 томах. - Т. 50. - С. 220).

43 Справоздане з етнографічної експедиції. - Хроніка НТШ, 1903, вип. III. - Ч. 15. - С. 22-24.

44 Лист Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 14 липня 1903 р. Львівська Наукова бібліотека ім. Стефаніка. - № Гнат. 208. - П. 2.

45 Гнатюк В. Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венелина) з нагоди століття його уродин ЗНТШ. - Т. XLVII. - 1902. - Кн. III. - С. 4-6. Misc.

46 Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. - Т. IV. - ЕЗ. - Т. XXV. - 1909. - С. XI.

47 Там само. - С. XXI+249.

48 Детальніше про це див.: Мушинка М. В. Гнатюк - дослідник фольклору Закарпаття // ЗНТШ. - Т. 190. - Париж-Мюнхен, 1975. - С. 91-100. (Розділ: В. Гнатюк - дослідник фольклору українців Банату).

49 Ребошапка І. Слідами В. Гнатюка в Банаті. - Науковий збірник МУК у Свиднику. - № 3. - Пряшів, 1967. - С. 97.

50 Під час моїх експедицій слідами В. Гнатюка в румунському Банаті в 1971-1982 роках я знайшов українців лише в с. Перегул Марє (Німецький Перег) та в кількох поселеннях, в яких В. Гнатюкові не довелося побувати (Скеюш, Лугош, Решиця). Всі вони вважають себе словаками. Матеріали з цих експедицій досі не публіковані.

51 ЕЗ. - Т. III. - 1897; Т. IV. - 1898; Т. IX. - 1900; т. XXV. - 1909; т. XXIX. - 1910; т. XXX. - 1911.

52 Мушинка М. Бібліографія праць В. Гнатюка про Угорську Русь. - ЗНТШ. - Т. 190. - С. 101-106.

53 Там само. - С. 53-54.

54 Мушинка М. В. Гнатюк - перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. - Руський Керестур, 1967. - С. 66.

55 Там само. - С. 53-54.

56 ЛНВ, 1904. - Кн. VI. - С. 175-188.

57 Детальніше про їх взаємини див.: Мушинка М. Листування Г. Костельника з В. Гнатюком. - Шветлосц // Нови Сад, 1967. - № 3. - С. 161-177.

58 Див.: Папгаргаї Д. Гавриїл Костельник. Поезд Нови Сад, 1970. - С. 7-87; Тамаш Ю. Гавриїл Костельник: медзи доктрину и природу. - Нови Сад, 1986.

59 Казки Карпат. Упорядкування, вступна стаття, примітки та словник І.В. Улантис. - Ужгород, 1990. - 424 с.

60 Мушинка М. Володимир Гнатюк - дослідник фольклору Закарпаття. - 118 с.

61 Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. - ЗНТШ. - Т. 207. - Париж-Нью-Йорк-Сідней-Торонто, 1987. - 332 с.

62 Українські народні казки Східної Словаччини. Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряк. - Пряшів, 1965. - 224 с.

63 Народні пісні села Орябина. - Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки М. Гиряк. Запис основної кількості мелодій А. Дерев'яника. - Пряшів, 1986. - 258 с.

64 Науковий збірник Музею української культури. Свиднику. - Головний редактор М. Мушинка. - № 3. - Пряшів, 1967. - 464 с.

65 Від НТШ до УВУ. Матеріали міжнародної наукової конференції. - До друку підготував М. Мушинка. - Київ, 1992. - 420 с.

66 Народні приповідки бачванских Руснацох. По етнографічних матеріалах В. Гнатюка. Вибрав й до друку приготував редактор Д. Латак. Руски Керестур, 1967. - 328 с.

67 Руски народни писни у записох В. М. Гнатюка. Зредаговал й до друку приготував Д. Латак. - Нови Сад, 1972. - 276 с.

68 Гнатюк В.: Етнографічні матеріали з Угорської Русі. - Т. I. - Нови Сад, 1985. - 272 с.

69 Там само. - Т. II. - 1986. - 356 с.

70 Там само. - Т. III. - 318 с.

71 Там само. - Т. IV. - 284 с.

72 Там само. - Т. V. - 1988. - 366 с.

73 Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871-1989). - Упорядники: Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький. - Львів, 1998. - 468 с.

74 Яценко В. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. - Київ, 1964. - С. 119.

ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

(Штрихи до портрета члена-кореспондента НАН України Миколи Мушинки)

Олекса МИШАНИЧ

Ім'я Миколи Мушинки добре відоме нині у славістиці. Його активність у дослідженні українського фольклору, етнографії, літератури, мови, суспільно-політичних процесів карпатського регіону гідна подиву. Більш як за три десятиліття своєї наукової праці М. Мушинка написав і видав понад двісті праць, серед яких — монографії, збірники, записи фольклорних текстів, упорядкування, статті, рецензії, бібліографічні покажчики, полемічні матеріали та інше. Саме до цього вченого найбільше підходить назва народознавець, бо він і є справжнім народознавцем широкого профілю, плідно працюючи як у галузі фольклористики, так і етнології. Його наукові за-

цікавлення охоплюють широке коло проблем народознавства колишньої Угорської, згодом — Підкарпатської Русі і нинішнього Східно-словацького краю, де живуть українці-русини. І треба підкреслити, що кожна його публікація — це результат тривалих наукових пошуків, спостережень, польових записів, порівняльних студій. Постійна праця над джерелами, власне, першоджерелами народної духовності — основне правило для вченого і наслідки його нині — незаперечні.

Від перших серйозних наукових публікацій М. Мушинки — антології усної народної творчості українців Східної Словаччини "З глибини віків" (Пряшів, 1967), упоряд-